

קנאה

עבודה זרה

דיברנו על כך שהיה צריך לרתק את עם ישראל לעולם, הדרך לרתק היא על ידי יצרים חזקים וכוחות נמוכים בנפש. הרב כותב את זה גם בהגדה של פסח 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', יש שני הסברים מהי הגנות. הסבר אחד, 'עבדים היינו לפרעה' – עבדות, הסבר שני, 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו' – עבודה זרה.

כשם שהגנות של העבדות גרמה לשבח מצדה, כן הגנות של 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו' הוא ג"כ גורם לשבח, שמפני יתרונם הגדול של ישראל, ונטייתם לרוחניות ולשכליות, מפני תעודת קדושתם, בתור עם קדוש, העומדים להודיע שם ד' האל הקדוש בעולמו, הלא יכול היה להיות משתמט מידם לגמרי כח הדמיון, באותו הצד שהוא צריך לשכלולו של עולם ותיקונו, להכשרת ההנאות והעידונים היפים שהם באים מיסוד ההכשר הדמיוני, והנטייה בכלל לחזק גופי, שכח השכל והתגברות הרוחניות מכניעתו. ע"כ כדי לתן שורש בגזע לבל יבולע לצד הדמיוני והחומרי לגמרי, הכין אדון כל המעשים ב"ה רטיה קודם, שמתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו והתגבר בהם למדי התכונה החומרית והכשרון הדמיוני במדה נפרזה, מאחר שלא היה השכל הטהור שיסודו הוא דעת אלהים מעכבתו. ומזה יצא השבח, שעכשיו קרבנו המקום לעבודתו ויכולים אנחנו להעשיר את תכונתה של העבודה האלהית, את הוד החסד והצדק האלהי הטהור...

המציאות לא תנוצח

נראה שוב את הסוגיה על בני יעקב.

השכל נעשה באדם כדי לנהל את כל מעשיו וגם את כל רגשותיו הטבעיים. אולם דבר זה ראוי להיות תמיד למורה דרך לאדם, כי לא טוב הוא להרחיב כ"כ את שלטון השכל עד שיפריע את הרגשות הטבעיים ממהלכם, ע"ז נאמרי "ואל תתחכם יותר למה תשומם", כ"א את כל הנטיות הטבעיות שבאדם, בגופו ובנפשו, ראוי לשומרן בתקפן ובבריאותן לפתחן ולשכללן. אלא שעל גביהן צריך שיהי' השכל עומד ומנהיגן, אבל לא יכנס בגבולן לחבל אותן ולהמעט צורתן. כי המציאות לא תנוצח, וכפי

הערך שהשכל יחפוץ לרדות בהן להחריבן, יתגברו הן בשטף
עז וימרדו בהנהגת השכל, ותצאנה פרעות גדולות בהנהגה,
בפרט באדם יחידי וה"ה במשפחה, בשבט, באומה ובכלל
האנושיות.

השכל צריך להיות מנהיג ומוביל, אבל הוא לא בא להחליף את המציאות. האדם לא
יכול להיות בלי עולם רגשי ובלי עולם ארצי ודמיוני. אם השכל מפריע לעולם הרגשי
יש בזה משהו חולני¹. יש תכונות שיכולות לטעון לבלעדיות, למשל הנשמה, מכיוון
שהיא ממלאת את הכל והיא המקור של כל האישיות, אבל השכל הפשוט לא יכול לטעון
לבלעדיות, למשל אדם לא אוהב את המשפחה שלו בשכל, הוא אוהב ברגש. יכול להיות
שהוא מנהיג ומוביל, אבל הוא לא יכול לטעון שהוא הכל, כיוון שיש מדרגות נמוכות
יותר וגם להן יש זכות קיום. לכן הוא לא יכול להחליף ואפילו לא להחליש.
"המציאות לא תנוצח". אי אפשר להילחם במציאות, ולא רק שאי אפשר להילחם
במציאות אלא אם אחד הכוחות של המציאות מעכב את השני, בסוף הכוח המדוכא
מתפרץ החוצה.

נדלג קצת, לשלב הבא:

... האומה הישראלית שנטעה יוצר כל להיות לאור עולם, "עם
זו יצרתי לי", הוכנה בכחות אדירים, כפי גודל הנפש ותעודתה
כן צריכים להיות כחותיה. גם הכחות הקשים שבנפש,
הקנאה, הכעס, ומכ"ש הגבורה והגאווה, הם הוכנו לפעול גדולות
בנפש גדולה. אמנם לפי מדת גדולת הכחות הנפשיים צריכה
מרות השכל להיות עוד עודפת וגדולה עליהם, למען יעצר כח
להנהיג הכחות החזקים כל אחד על מכונו. והנה לפי מדת
ההכנה השכלית שהוכנה באומה הישראלית בעצם נפשותיהם,
לולא הכחות החזקים והקשים ששם היוצר ב"ה בטבעם,
היו מתמוטטים וכלים מתגרת יד השכל המכניע ומחליש את
הכחות הטבעיים ברב עזו. ע"כ לעומת כח השכל האדיר שהיה
צריך בהכרח לנטע בנפש אומה זו, שהיתה מוכנת להשכיל את
היסוד השכלי הטהור של אחדות השם יתברך והדברים הצחים
הנתלים ביסוד הנשגב הזה,

¹ הגמרא (שבת לג.) מדברת על מחלה שנקראת הדרוקן. אחת הסיבות להדרוקן הוא כשהשכל מתחיל
לעשות את התפקידים של הרגשות. הוא נקרא מלכות יתרה. (ע"א, שבת, ברלזו)

"יד השכל". הביטוי 'יד' (לעומת זרוע), קשור לנשמה. הכוונה כאן היא שהיסוד הנשמתי מאוד חזק ומהותי, והוא ממוטט את הכוחות הטבעיים. הנשמה היא לא שכל רגיל, היא שכל שירי שיכול לקלוט את המהות של האלוקות. 'ללמד את אחדות ה' בעולם', לא מדובר על ידע, לא על מחקר ולא על הוכחות, אלא זו תכונה של עדות – עם ישראל מעיד את אחדות ה'. מדובר על מפגש עם התכונה הזו. השכל פה הוא לא שכל שמגדיר ומוכיח אלא הוא התופעה עצמה, האלוקות עצמה, 'חלק אלוה ממעל'; זה המושג 'אידאה' אצל הרב. קצת דומה למושג אהבה אצל אפלטון, אבל אצל אפלטון היא רק שכלית, וכאן מדובר שהנשמה מכילה את כל המימדים.

היה צריך ג"כ לעומת זה לנטע בהם כחות אדירים וחזקים, שביציאתם לפעול בלא שלטון השכל האדיר הם עלולים להשחתות גדולות ועצומות, ישראל עזין הם, אמנם להם נתנה תורה, בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. ביחוד כח הקנאה יש לו מקום להתגבר באומה קדושה ואדירה, הראויה לסדר חייה ע"פ האופן היותר נשגב וקדוש.

ההבדל הזה חשוב, כי אם השכל המדובר הוא רק עניין של הוכחות, הוא לא אמור להשפיע על החיים, האדם יכול להישאר חומרי ולהוכיח שיש בורא. אבל אם מדובר על יסוד נשמתי גדול, אפשר להבין איך הוא שואב את האדם מחוץ לעולם הזה – לכן צריך יצרים חזקים, בשביל לרתק את האדם לעולם הזה.

אורחות חיים פרטיים

יוצא שהשכל הוא השגה מהותית על המציאות, והוא גם גורר את הכל לכיוון של העתיד. אדם כזה, שקשור לעמוד העתיד, האופי שלו גם יודע לדלג ויש לו נטיה לזלזל בזמן. כדי להתגבר על זה הקב"ה נתן את היצרים. אבל למה דווקא קנאה? בגלל שדמות כזו היא מאוד אמיתית, מאוד בהירה. הרב מסביר את זה בהמשך.

כי האומות המשפילות לשבת, שלא הוכשרו לסדר ארחות החיים הפרטיים שלהם ע"פ ארחות הקדושה וסדרי הצדק האמיתי, אין לכל איש פרטי שבהם ערך מיוחד לעצמו במטרת החיים.

האומות לא יכולות להוכיח את המציאות של הבורא, לכן אין להן אמת ברורה שמנהלת להן את המציאות, ממילא כל החיים שלהן חסרי ודאות. הרב אומר שלאומות יש אופי פרטי; בעצם האדם נתון בתוך המציאות היום יומית החומרית ומחפש דרכים להיפגש

עם הגדלות האלוקית, אבל הוא לא יכול מכיוון שהוא פרטי. לעומת זאת, כשיש שכל שמתחיל ממשוהו נשמתי והנשמה היא האלוקות עצמה, יש לאדם השגה של מהויות ואיכויות. ממילא הוא מלא ודאות חזקה ועמוקה. דווקא אדם כזה הוא אישיות, יש לו משמעות גם בתור פרט.

מה הכוונה שהאומות הן פרטיות? הדגש הוא "סדר ארחות החיים הפרטיים", הכוונה היא לאו דווקא לבני אדם פרטיים אלא שהאופי של האומה הוא פרטי. העולם החומרי הרגיל האנושי, עד כמה שיהיה מלא בודאות, עדיין יהיה תמיד חלקי ומצומצם. תמיד הוא יצטרך ליצור אחיזה באיזה מושג כללי. יש להם שכל והם יודעים שיש בורא לעולם, אבל הם לא יכולים לחיות את המציאות ברמה כזו – לכן הכל מסופק.

לאומיות אנושית

הרב כותב² שעמים שנוצרה אצלם אהבת הגזע, מפותחים מבחינה אנושית, יותר מעמים שהמאגד שלהם הוא הדמוקרטיה. לעמים כאלו יש הקשבה פנימית ממילא יכולים לצמוח להם פילוסופים גדולים, ומשוררים ומוזיקאים ברמה גבוהה. עמים כאלו נקראים 'גוי', לעומת ה'עם', 'עם' מתאר חברה יותר פרגמטית, חברה שהאגד שלה הוא דמוקרטיה וחיים נוחים. לעמים כאלו אין אופי פרטי ואין תחושת שליחות, זו הכוונה: "האומות המשפילות לשבת, שלא הוכשרו לסדר ארחות החיים הפרטיים", ל'עם' אין אישיות פרטית. דבר נוסף, גם אם יש להם אופי לאומי פרטי (גוי), הוא לא על פי "אורחות הקדושה וסדרי הצדק האמיתי", העולם הפרטי שלהם הוא לא אלוקי.

אופי לאומי פרטי ורוחניות הם שני דברים שונים. אם אתה רואה אדם שהוא פילוסוף גדול והוא גם לאומי, זה לא שהלאומיות שלו נובעת מפילוסופיה, אלא שיש לו חלק שפל באישיות ושם הוא לאומי.³ לעומת זאת בעם ישראל האופי הפרטי – הלאומיות – הוא אלוקי.⁴

² עולת ראייה א, עמ' רה, 'ספרו בגויים כבודו בכל העמים נפלאותיו'.

³ "ואם חכם גדול הצופה לדברים גדולים לכלל בראי ד' יהי' ג"כ דבק באהבת לאומו, אין זה מפני שעד מקום שהנטייה של חכמתו מגעת שם רגשו מגיע, כ"א מפני שהוא ג"כ עסוק בדברים שהם שפלים מערך חכמתו." (ע"א, שבת, ב"מ), זה שיש לפילוסוף יחס לאומה שלו, לא בא בגלל הפילוסופיה, אלא בגלל שיש לו גם נטיות נמוכות באישיות. יש לו צד פילוסופי ויש לו צד שוביניסטי (וזה לגיטימי), אלו שני דברים שונים.

⁴ הרב מתאר את זה בסוגית 'עצי קינמון' (ע"א, שבת, ו, מ), החיים הפוליטיים, כלכליים, מדיניים; בעם ישראל יש להם ריח טוב – הם באים ממקור גבוה; ובשאר האומות יש להם ריח רע – הם באים מיסודות נמוכים.

קנאה

הרב התחיל בזה שהשכל לא יכול לטעון לבלעדיות (לשלוט, כן; בלעדיות, לא). ואז הרב עבר לדבר על מושג יותר עמוק מהשכל הרגיל, 'נטיה רוחנית חזקה', הנטיה הרוחנית החזקה שונה מהשכל. הביטוי 'שכל' משמש כאן כשם משותף לשני דברים שונים. המשמעות של השכל הרגיל היא שאני חושב. אבל האני החושב הוא רק אחד מכוחות הנפש. הוא לא יכול להחליף את הרגש. השכל הגבוה נקרא 'יד השכל'. יד השכל היא תהליך רוחני פנימי עמוק, התהליך הזה יכול להיות מוחלט (!). אבל דווקא תהליך כזה עלול להוציא אותנו מהעולם. כלומר אם הרציונל אומר לאדם, 'אני יכול', 'הרגש חסר משמעות' – זה מצחיק. זה לא נכון, הרגש לא פחות חשוב מהשכל (!). לעומת זאת, השכל של עם ישראל, 'יד השכל', הוא שכל הרבה יותר עשיר והרבה יותר עמוק משכל רגיל, שכל כזה באמת יכול לשאוב את עם ישראל מחוץ למציאות. נשמה יכולה לגרור את האדם מחוץ לעולם הזה.

מספרים שפעם הרב חרל"פ ראה את הרב זצ"ל לפני התפילה משוחח עם הגנן בדברי חולין, בתשובה לתמיהתו הרב ענה לו שהייתה לו התעוררות כה גדולה לדבקות בקב"ה עד שאם הוא לא היה משוחח בדברי חולין הוא היה מת. מוות הרבה פעמים הוא התגברות של הנשמה – הנשמה מתגברת כל כך חזק עד שהגוף לא יכול לסבול את זה. אבל גם התגברות נשמטית כזו איננה אמיתית, כיוון שכן יש יחס לעולם, ויש יחס למדרגות של החיים. לכן הקב"ה הביא לנו תאוות חזקות, בשביל לחבר אותנו למציאות.

לסיכום המהלך. הרב התחיל בכוחות הנפש עצמם. יש עיקרון בסיסי לגבי כוחות הנפש והוא שאף כוח לא יכול לטעון שהוא יותר מהשני. בשלב השני הרב עבר לדבר על התכונה, לעם ישראל יש אופי רוחני, והאופי הזה יכול לגרור את עם ישראל מחוץ לעולם. הסברנו שמדובר על שכל במובן העמוק, שהוא מהות ונשמה. שכל כזה יכול לטעון שהוא הכל, כיוון שהנשמה ממלאה את הכל ומחיה את הכל וכשהיא חזקה מאוד היא גם יכולה לגרור את הכל אחריה. בשלב השלישי הרב אומר שלעם שבנוי מאופי רוחני, יש ודאות גדולה, מה שאין לאף עם אחר. הודאות הזו נמצאת גם אצל כל פרט – לכל פרט יש מטרה בפני עצמו. לכן גם דווקא בחברה כזו יתפתחו דמויות אינדיבידואליות מאוד, ממילא יש לעם כזה נטיה חזקה לקנאה.